

ІСТОРІЯ

РОЛЬ МУЗЕЇВ У СИСТЕМІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

О. КОМОВА

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6689-5140>

Київський національний лінгвістичний університет

У статті досліджуються основні тенденції розвитку музейної справи при закладах вищої освіти України. Музеї як носії пам'яті та місця формування національної свідомості конструюють свій переказ з допомогою нарративів – певної розповіді-історії про минулі події. Визначено: незважаючи на те, що окремі документально підтверджені колекції були сформовані у Києво-Могилянській академії та Львівському університеті часів Речі Посполитої, найбільший розквіт музеїв і збірок вищої школи відбувся у ХІХ ст., причому на всіх українських територіях. Спираючись на аналіз існуючих досліджень, підкреслюється, що найбільшою мірою трансформації торкнулися музеїв історії, оскільки останні перестали бути інструментом ідеологічно-патріотичного виховання. Характерними рисами цього періоду є створення меморіальних музеїв, зростання кількості історичних, мистецтвознавчих та галузевих “храмів муз”. Натомість відбулося скорочення кількості природничих музеїв та персоналу. Значну увагу приділено сучасному статусу університетських музеїв, їхньому місцю у структурі університетів та внеску у формування Музейного фонду України. Проаналізовано досвід університетів із запровадження навчальних курсів у галузі музеєзнавства й охорони пам'яток історії та культури. Обґрунтовано доцільність впровадження міжнародного досвіду формування національної музейної мережі щодо активізації екскурсійної діяльності на туристичному ринку. Зроблено висновок про необхідність застосування сучасних технологій в організації збереження, обліку, інтерпретації та використання музейних колекцій.

Ключові слова: музей, колекція, університет, музеєзнавство, екскурсійна діяльність

The article research the main tendencies of the development of museums of higher educational establishments in Ukraine. Museums, as a storage of memory and places of national consciousness shaping construct their exposition through narratives – a certain story about historical events. Determined that the despite the fact some documented collections were formed in the Kyiv-Mohyla Academy and the University of Lviv (period of the Polish-Lithuanian Commonwealth), the greatest flowering of university museums and collections took place on all Ukrainian territories in XIXth century. Based on the analysis of the existing research emphasized that the museums of history were the most affected by the transformation, because ceased to be an instrument of ideological and patriotic upbringing. The features of this period are the creation of memorial museums devoted to figures, which could not be presented through existing stamps in the Soviet period, the growth of the number of historical, art and branch “temples of muses”. Instead, there was a decrease of the number and staff of natural museums. It coincides with the European tendencies of the university museums development. In addition, we analysed the experience of the Universitys in the introduction of educational courses on Museology and Protection of historical and cultural heritage. The expediency of introducing the international experience of the formation of the national museum network for activating the excursion activity in the tourist market is substantiated. The author concludes that the need to use modern technology in the organization of storage, registration, interpretation and use of museum collections. As it seems, it is time to introduce reforms in teaching of museum studies.

Key words: museum, collection, university, museology, excursology

Культурна спадщина, поруч із мовою, територією, економічним життям і спільністю історичної долі, є складовою формування національної ідентичності. У цьому контексті особливу роль покликані відіграти музеї, які, як багатofункціональні заклади соціальної інформації, призначені для збереження культурно-історичних і

природничо-наукових цінностей, накопичення та поширення знань через вивчення і демонстрацію унікальних пам'яток матеріальної культури. Основна функція музеїв – документування процесів і явищ, що відбуваються в суспільстві і природі, передбачає цілеспрямоване відображення у музейній збірці за допомогою музейних предметів тих процесів і явищ, що їх музей вивчає відповідно до свого профілю і місця в музейній мережі¹.

Сучасні музеї перетворюються на важливі осередки освіти і науки, оскільки саме вони забезпечують доступ до національної культурної та природної спадщини людям різного фаху та віку. В Європі проводяться дослідження з метою визначення шляхів розвитку музейної справи, наголошується на інтерактивності як засобу розвитку музейного закладу, окреслення різних шляхів взаємодії музеїв національного, регіонального, місцевого рівнів². Створення сучасного музею потребує розробки наукової концепції, яка визначається його суспільним призначенням. Міжнародна рада музеїв (ICOM), Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS), Паневропейська федерація культурної спадщини (Europa Nostra) координують зусилля країн з проблем використання музеїв, пам'яток історії та культури в туризмі в Європі та світі в цілому. Міжнародна рада музеїв (ICOM) дає наступне визначення: “музей – це неприбуткова постійно діюча інституція, яка служить суспільству та його розвитку, і для цього збирає, зберігає, досліджує, популяризує та експонує матеріальну і нематеріальну спадщину людства, а також об'єкти довкілля, з метою вивчення, навчання та для естетичного задоволення”³. Кодекс музеїв ICOM стверджує, що головне призначення музейних закладів – надавати послуги суспільству. В нашій державі Стаття 1 Закону України “Про музеї та музейну справу” визначає музей, як “науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини”⁴.

У системі цінностей європейського суспільства ще з давніх часів укорінилася уява про музей як про особливий соціокультурний багатофункціональний заклад, який цілеспрямовано накопичує, зберігає, досліджує, експонує і пропагує матеріальні й нематеріальні свідчення про людину, культуру, історію та довкілля з метою освіти, розвитку науки, навчання, а також відпочинку і, навіть, розваги та є необхідним атрибутом сучасної суверенної держави, що позначає її імідж. Лувр, Ермітаж, Британський музей – назви цих всесвітньовідомих музеїв пов'язуються з відповідними країнами, де вони започатковані та є їхніми культурними маркерами.

Актуальність дослідження зумовлена сучасними тенденціями в діяльності музейних закладів, що визначаються потребами суспільства. Саме музеї є скарбницею історичної та культурної спадщини, а музейні експонати – носіями унікальної інформації про історію та культуру краю. Сьогодні очевидно, що музеї закладів вищої освіти мають не лише зберігати цінні свідчення про розвиток науки та вищої освіти, брати активну участь у процесі саморепрезентації свого навчального закладу, але й популяризувати таку історію, а також активно впливати на становлення наукової освіти не лише у вищій школі. Сучасною потребою є створення музеїв нового типу, які виконують не лише традиційну функцію, але є науковими й духовними центрами, музеїв, які пропонують нове бачення, нове осмислення актуальних проблем.

Метою статті є вивчення особливостей діяльності музеїв при закладах вищої освіти та обґрунтування необхідності застосування сучасних технологій в організації збереження, обліку та використання музейних колекцій.

Упродовж радянського періоду історії, музеї пройшли складний шлях трансформації з обов'язкових структурних підрозділів університетів із відповідним забезпеченням, до збірок на громадських засадах, що значно знизило їхнє реноме. Навчальну місію продовжували виконувати лише музеї природничого профілю, однак їхня кількість становила заледве третину всіх існуючих на той час музеїв. Натомість решта, у рамках дії нормативних документів, прийнятих у вищих ешелонах влади, перетворилися на майданчики ідеологічної пропаганди⁵.

Українська історіографія генези музейної справи у середовищі вищої освіти представлена переважно нарисами з історії та оглядами окремих експозицій у матеріалах конференцій⁶. Попри очевидну актуальність вивчення історичних і теоретичних аспектів функціонування музейного фонду держави, доводиться констатувати відсутність ґрунтовних досліджень з цієї проблеми як в Україні, так і за кордоном. Наукова розробка окремих питань заявленої теми представлена лише в радянській та новітній російській історіографії, яка висвітлює окремі аспекти формування сукупного музейного фонду держави в перші роки більшовицької влади. З огляду на це, у запропонованій статті ми проаналізуємо етапи розвитку поняття сукупного музейного фонду в Україні, визначити еволюцію його змісту.

Праці дослідників висвітлюють важливі теоретичні та практичні проблеми з музейної педагогіки, однак музейно-освітній простір, як динамічна форма взаємодії музею і навчальних закладів, аналіз його структурних компонентів не ставали окремим об'єктом вивчення. Умовно музейно-освітній простір можна окреслити полем діяльності музею та навчальних закладів. До його структури належать музейні (державні, відомчі, шкільні, наукові, громадські, приватні) та навчальні заклади, наукові, державні установи та громадські організації. Усі вони об'єднані принципами музейної педагогіки та спільними освітньо-виховними завданнями.

Розвиток музейної справи у середовищі закладів вищої освіти на теренах України пов'язаний зі становленням музеїв як явищ культури. Більшість дослідників стверджують, що процес формування музею як окремої установи, орієнтованої на отримання реального знання, установи, здатної виконувати освітні та виховні функції, нерозривно пов'язаний із загальним розвитком ідеології Просвітництва в Європі і є невіддільним від процесу виникнення університетської науки і освіти. Саме в університетах з'являються перші колекції наукового характеру, встановлюються тісні зв'язки музеїв із конкретними галузями знання. В університетах музеї перетворилися на храми науки, а наука міцно ввійшла в царину музейної діяльності, впливаючи як на організаційну структуру музеїв, так і на принципи комплектування музейного зібрання, його вивчення, класифікацію та принципи експонування. Інакше кажучи, лише коли музейні колекції починають формуватися і використовуватися в межах університетської освіти і науки, поняття "музей" починає набувати сучасного семантичного значення з обов'язковими характеристиками достовірності й науковості. Університет поєднав музейний предмет і наукові знання, навчив їх взаємодіяти не лише задля збереження історичної пам'яті, а й для отримання нових знань⁷.

Після трьох поділів Речі Посполитої, коли українські землі опинилися у складі Російської та Австрійської (згодом – Австро-Угорської) імперій, розвиток музейної справи пішов окремими напрямками, які в той же час мали низку спільних рис. У межах України, за часів Російської імперії, перші університетські музеї виникають одночасно із самими університетами. Діяльність вузівських музеїв визначали Університетські Статути дореволюційної Росії (1804 р., 1835 р., 1863 р., 1884 р.), які на законодавчому рівні визначали обов'язковість створення

університетських музеїв у структурі закладів вищої освіти, регламентували їх діяльність і фінансування. Керівництво такими музеями покладалося на завідуючих, які підпорядковувалися спеціальним постановам Ради університету. Кожен музей забезпечувався окремим кошторисом за рахунок державних коштів, як на поточні витрати музею, так і на закупівлю нових експонатів і колекцій. Більшість перших університетських музеїв формувалась із змішаним складом колекцій, які згодом розмежовувались за профілями. У кожному з тогочасних університетів діяли одночасно кілька музеїв природознавчого, гуманітарного або технічного спрямування⁸.

В університетах з'являються перші колекції наукового характеру, встановлюються тісні зв'язки музеїв із конкретними галузями знання. Саме в університетах музеї перетворилися на храми науки, а наука міцно ввійшла в царину музейної діяльності, впливаючи як на організаційну структуру музеїв, так і на принципи комплектування музейного зібрання, його вивчення, класифікацію та принципи експонування. Інакше кажучи, лише коли музейні колекції починають формуватися і використовуватися в межах університетської освіти і науки, поняття “музей” починає набувати сучасного семантичного значення з обов'язковими характеристиками достовірності й науковості. Університет поєднав музейний предмет і наукові знання, навчив їх взаємодіяти не лише задля збереження історичної пам'яті, а й для отримання нових знань⁹.

Згідно з першим Університетським Статутом 1804 р., університети мали проводити наукові дослідження і поширювати наукові знання, що робилося музеями і кабінетами музейного типу. Статут передбачав створення таких підрозділів, як фізичний кабінет, кабінет природничої історії, анатомічний театр, хімічна лабораторія та мінеральний кабінет. Поповненням та збереженням колекцій займалася рада при університетах. Керівництво музеями здійснювали ординарні професори, які мали вчене звання доктора наук. Внутрішнім облаштуванням музеїв займалися “наглядачі” (зберігачі) також із числа професорів, які були зобов'язані підтримувати фонди і описи в належному порядку¹⁰.

Створення навчальних кабінетів і музеїв у Харківському університеті відбувалося завдяки злагодженим діям та зусиллям його засновника В. Каразіна та попечителя Харківського учбового округу графа С. Потоцького. У 1804 р. було закладено ботанічний сад. У цьому ж році В. Каразін закупив у Петербурзі колекцію фізичних приладів, започаткувавши фізичний кабінет. Упродовж 1805–1807 рр. було створено природничий (згодом розділений на зоологічний і мінералогічний), технологічний і астрономічний кабінети, а також кабінет природничої історії. Математичний та ботанічний кабінети започатковано у 20-ті рр. XIX ст¹¹.

У результаті проведення реформ 60-х рр. XIX ст. держава сприяла виникненню у вищих школах музеїв, які відповідали новим науковим напрямкам – палеонтологічних, етнографічних, археологічних тощо. Водночас варто зазначити, що накопичення університетськими музеями мінералогічного та зоологічного профілю палеонтологічних колекцій розпочалося ще в 1830-х рр., однак у 1863 р. ці знахідки ввійшли в склад геологічних музеїв на правах відділу. Пізніше на їх основі стали створюватися самостійні палеонтологічні колекції. Загальний статут Імператорських Російських університетів 1863 р. передбачав наявність низки навчально-допоміжних підрозділів в структурі ЗВО, окрім бібліотеки, ботанічного саду та астрономічної обсерваторії, п'ятнадцяти музеїв та кабінетів різного типу¹².

Останній Університетський Статут дореволюційної Росії (1884 р.) вніс незначні зміни в структуру ЗВО і їхніх навчально-допоміжних установ, до яких відносилися і музеї. Продовжували засновувати ЗВО і майже у кожному формувалися музейні колекції та створювалися музеї у вже існуючих. Першість серед профілів музеїв, які утворювалися в Російській імперії, тримали геологічні – як результат проведення у країні в 1897 р. Міжнародного геологічного конгресу, хоча власне на українських землях їх було не так багато (геолого-мінералогічна колекція Катеринославського гірничого училища, 1901 р.)¹³.

Після Першої світової війни організацією Музейного фонду в Україні опікувався Всеукраїнський комітет охорони пам'яток мистецтв і старовини (ВУКОПМіС), створений у лютому 1919 р. при Наркомосі УСРР. У Києві Музейний фонд не мав пристосованого для своїх потреб приміщення. Його сховища були розкидані у різних частинах міста. Головним серед них вважалося сховище при Першому державному музеї. В Одесі Музейний фонд було створено у 1920 р. Одеським комітетом охорони пам'яток мистецтва та старовини. Одне зі сховищ розміщувалося в маєтку графа Толстого¹⁴.

Воєнні дії та окупаційний режим завдали величезної шкоди музейним зібранням та їх цілісності. Вже у роки війни, а особливо після неї, ці втрати на державному рівні почали співвідноситися із довоєнним обсягом музейних багатств, що актуалізувало поняття сукупного музейного фонду. У повоєнний час у музейній справі першочергову увагу було звернуто на проблеми відновлення музейних зібрань, їх переінвентаризацію. Через нестачу фінансових та методичних засобів проведення єдиного державного обліку музейних фондів у РФСР виявилось неможливим. Тому у 1948 р. цей процес був призупинений.

У середині 1960-х рр. було прийнято перший спеціальний нормативний акт, який закріпив у правовому полі поняття “Музейний фонд Союзу РСР” та визначив засади щодо його утворення, організації й використання. Документ конкретизував склад музейного фонду держави, визначив суб'єктів, які відповідали за його збереження та використання. Це дозволило сформувавши необхідну концептуальну основу для нормативно-методичного забезпечення і розвитку музейної справи, а також виробити розуміння сукупного музейного фонду як загальнодержавної цінності. Прийняття Положення про Музейний фонд Союзу РСР мало вагоме значення для впорядкування фондової роботи музеїв. На його основі були затверджені та введені в дію необхідні інструктивні документи.

Загалом, упродовж радянського періоду історії, музеї пройшли складний шлях трансформації із обов'язкових структурних підрозділів ЗВО із відповідним забезпеченням, до збірок на громадських засадах, що значно знизило їхнє реноме. Навчальну місію продовжували виконувати лише музеї природничого профілю, однак їхня кількість становила заледве третину всіх існуючих на той час музеїв. Натомість решта, у рамках дії нормативних документів, прийнятих у вищих ешелонах влади, перетворилися на майданчики ідеологічної пропаганди.

Зміна освітнього простору, пов'язаного з його перевлаштуванням, згідно з новими засадничими принципами існування в незалежній Україні, призвела до появи ЗВО на базі коледжів, інститутів і факультетів та низки вищих шкіл приватної форми власності. Це обумовило тенденцію до створення музеїв історії, оскільки адміністрація установ, які розпочали самостійне життя, намагалася презентувати новий юридичний статус як логічний результат історичного розвитку. Залежно від бачення ректоратом місії музею, його роль серед мережі інших підрозділів

відрізнялася, що впливало на поповнення фондів музею, вимоги до керівника, зрештою, і на безпосередній розвиток.

Іншим аспектом змін, які відбувалися у музейній справі в 1990-х рр., стало те, що в умовах складної фінансової ситуації вищі школи намагалися економити на всіх статтях свого бюджету. Тому недостатнє фінансування музеїв ставало звичною справою. Через економічну кризу в країні, перша половина 1990-х рр. характеризувалася своєрідним затишшям у музейній справі, коли музеї ЗВО практично не створювалися. Ситуація почала докорінно змінюватися на краще тільки в другій половині останнього десятиліття ХХ ст. У цей період стала проявлятися роль окремих музейних працівників, які робили за покликом серця, які очолювали музей і розвивали його всупереч існуючим обставинам, оскільки робота в музеї, яка проводилася на громадських засадах, у складних 1990-х рр. не особливо приваблювала освітян¹⁵.

Негативно на діяльності музеїв ЗВО в цей час позначилася чинність “Положення про музей при закладі системи Міністерства освіти України” 1997 р., яке закріпило їхній громадський статус і урівняло завдання шкільних музеїв і музеїв ЗВО. Цей документ зіграв злий жарт із персоналом вказаних підрозділів. Адже, згідно з типовим положенням про музей ЗВО 1984 р., було визначено приналежність документів і матеріалів до державної частини Музейного фонду. Також п. III-4 цього Положення дозволяв ввести на допомогу завідуючому музеєм навчально-допоміжний персонал. Однак, ці напрацювання 1980-х рр. були нівельовані наслідками дії Положення 1997 р., коли в умовах економії коштів музеї виводилися із структури вищої школи, ліквідовувалися посади завідуючого (директора) музею, а співробітників переводили на інші посади – інженерів, старших лаборантів, викладачів на 0,5 ставки. Згідно з Наказом № 1282 Міністерства освіти та науки від 6 листопада 2014 р. згаданий нормативний документ втратив чинність. Проте профільне Міністерство не запропонувало альтернативної заміни. На сьогодні введено в дію лише інструкцію, яка регулює діяльність музеїв при закладах середньої освіти дошкільної освіти, загальної, позашкільних та професійно-технічних¹⁶.

Останнім часом багато говорять про особливу місію університетських музеїв, які покликані уособлювати та поширювати університетські цінності. Університетські музеї виступають центрами культурно-духовного відродження, їх інтенсивний розвиток, що тісно пов'язаний з інноваційними технологіями, сприяє гуманізації суспільства, ствердженню української нації як самостійної одиниці світової спільноти. Музеї при закладах вищої освіти займають значне місце в системі освіти і виховання, є важливою складовою наукової і навчальної культур є необхідним атрибутом сучасного навчального закладу, що демонструє його певний імідж. З одного боку, це робить університетські музеї абсолютно унікальними, з іншого – ставить перед ними достатньо серйозні виклики. По-перше, попри те, що музеї у складі закладів вищої освіти оформилися досить давно, вони, на відміну від бібліотек та архівів, не завжди адекватно сприймаються в університетському середовищі. По-друге, через нечіткий законодавчий статус та відсутність державного фінансування університетські музеї часто не інтегровані музейного співтовариства і мають обмежені ресурси. Нарешті, внаслідок усталеної традиції чимало університетських музеїв, залишаючись передусім науковими та начальними центрами, погано представлені на туристичній мапі міста та регіону¹⁷.

Особливістю музеїв закладів вищої освіти є їх переважна орієнтація на вирішення освітніх завдань, яким підпорядковані всі інші. Домінуючою метою комплектування, зберігання, вивчення музейних предметів є навчання. В навчальному музеї дублювати й копії, а також предмети, дослідження, що є результатом творчої

роботи (студентів, учнів), тобто тих, хто задіяний у процесі їх створення та діяльності, наділений інколи такими самими правами, як і оригінали та раритети. Це зумовлює його “вразливість” з точки зору класичної концепції музею як інституту соціальної пам’яті, що забезпечує збереження і презентацію музейних предметів, які сприймаються суспільством як цінність¹⁸.

Як науково-дослідні й культурно-освітні заклади, саме музеї мають важливе значення для поширення цього досвіду й відіграють неocenенну роль у вихованні національно-свідомої світоглядної позиції майбутнього покоління відповідальних громадян України. Задля здобувачів вищої освіти до надбань національної та світової культурної спадщини краєзнавчі, художні й історичні музеї організовують і проводять виставки, експозиції, тематичні вечори, круглі-столи, дискусії й диспути, спрямовані на презентацію витворів мистецтва українських художників, популяризацію своєрідної й унікальної народної культури, відродження національних традицій, а також розширення знань учнів про історію України та інших країн світу. Відвідування широкого спектру заходів, які організовують й проводять музеї, сприяє підвищенню освітнього рівня здобувачів вищої освіти, а також формуванню їхнього світогляду, ціннісних життєвих настанов та особистісних якостей зокрема, а найголовніше – розвитку умінь і навичок їхньої свідомої громадянської поведінки.

Створення при освітніх установах та використання в навчальному процесі музейних експозицій дає можливість переглянути методику викладання освітнього матеріалу, зробити його більш наочним та реалістичним, що дасть можливість учням сприймати освітній процес більш соціалізованим та інтегрованим з реальним життям, якщо врахувати аспект їхньої участі у створенні експонатів. Наукова концепція побудови експозиції передбачає наукове, художнє, технічне й робоче проектування експозиції. Найбільш популярною є побудова експозиції за тематико-хронологічним принципом, коли експозиційні матеріали висвітлюють тему в хронологічному порядку. Для наочного встановлення логічних зв’язків між окремими групами музейних предметів використовуються науково-допоміжні матеріали. Для майбутньої експозиції складається два види плану: тематико-структурний і тематико-експозиційний. Основою експозиції є музейний предмет, а його структурною одиницею служить тематико-експозиційний комплекс, тобто комплекс речових, документальних та інших пам’яток, що об’єднані між собою тематично та є основним ланцюгом експозиції. Для виявлення оптимального варіанту експозиційного вирішення застосовується макетування, а частіше комп’ютерне моделювання. Проєкт художнього оформлення експозиції передбачає художнє проектування експозиції, яке буде залежати від експозиційних матеріалів та архітектурно-художнього вирішення експозиції¹⁹.

Сьогодні в період національного піднесення будується і національна школа, у підвалини якої закладаються кращі здобутки національних культур українців та інших народів, що живуть на теренах України. Заклад вищої освіти стає активним учасником і провідником поповнення призабутих традицій і повернення до життя культурних цінностей через роботу музеїв закладу освіти. Саме через таку роботу у студентської молоді формуються навички міжнародного спілкування, національна самосвідомість, виховання глибоких патріотичних почуттів і громадянської позиції. Тому цілком закономірним є звернення до українського народознавства студентської молоді, працівників музейної справи, які організовують та проводять навчально-виховний процес на засадах народної педагогіки, поповнення змісту освіти народознавчими знаннями.

У роботі музеїв закладів вищої освіти освітня практика вже нагромадила позитивний досвід організації різних форм навчально-виховної роботи, спрямованих на опанування студентами традиційного шару народної культури українців та представників інших народів, які живуть в Україні. Довгостроковою програмою залучення студентської молоді до витоків національних культур став оголошений Міністерством освіти і науки України разом зі Спілкою письменників, Спілкою композиторів, Національною спілкою краєзнавців України, Українським фондом культури Всеукраїнський рух учнівської молоді за збереження й примноження традицій, звичаїв, обрядів українського народу “Моя земля – земля моїх батьків”²⁰. У межах цього руху забезпечено не тільки ознайомлення з традиціями народної культури, але і його активне оволодіння ремеслами, фольклорною творчістю та музейною практикою. Таким чином молодь, з одного боку, пізнає етнічну історію рідного краю, культурні традиції, звичаї його населення, з іншого боку – бере безпосередню участь у державній справі охорони пам’яток історії та культури свого народу, відродженні його національної спадщини. Тому музейно-народознавча діяльність молоді посідає особливе місце серед інших виховних форм, вона є результатом їхньої роботи з музейної справи і водночас організаційною основою руху за збереження і примноження кращих народних традицій і звичаїв, поширення і пропаганди перспективного педагогічного досвіду роботи музеїв закладів освіти²¹.

Одним із найважливіших елементів навчально-виховної роботи в музеях при закладах вищої освіти є навчальні екскурсії, які передбачають створення умов для наближення змісту навчальних дисциплін до реального життя, спостереження та дослідження студентами явищ природи і процесів життєдіяльності суспільства, розширення світогляду студентів, занурення їх у професійне середовище. При розгляді поняття “екскурсія” необхідно мати на увазі обумовленість екскурсійного процесу об’єктивними вимогами. Кожна екскурсія представляє особливий процес діяльності, суть якого обумовлена конкретними закономірностями (тематичність, цілеспрямованість, наочність, емоційність, активність та ін.).

Характеризуючи місце екскурсійної діяльності в навчально-виховній роботі зі студентами необхідно враховувати, що екскурсія – це наочний метод отримання певних знань, виховання шляхом відвідин за задалегідь розробленою темою певних об’єктів (музей, історичний комплекс, архів, бібліотека і т.д.) із спеціальним керівником. Музейні експонати, історичні документи є однією з форм музейної комунікації та сприяють наближенню студентів до історичних подій, “оживляють” історію, допомагають пов’язати минуле і сучасність навчального закладу. Тематичні екскурсії присвячують одній темі. Вони поділяються на ряд груп: історичні, історико-революційні, виробничі, природознавчі, мистецтвознавчі, літературні. Кожна з них має відповідні підгрупи²².

Музейні екскурсії проводяться диференційовано, з обліком вікових, освітніх, професійних особливостей екскурсійних груп. Основне правило методики проведення екскурсій (сполучення розповіді з показом) застосовано й до музейних екскурсій. Тут показ переважає над розповіддю. Однак, оскільки музейні експозиції готуються спеціально для огляду, методика їхнього показу спрощується в порівнянні з показом об’єктів у міській екскурсії. При аналізі об’єктів найчастіше прибігають до прийому порівняння, реконструкції. Наприклад, якщо необхідно відтворити цілісний образ об’єктів по якій-небудь збереженій його частині (представленої в експозиції) або картину життя шляхом показу інтер’єра²³.

Надзвичайна насиченість експонатами вимагає стислості, ємності, виразності розповіді на музейній екскурсії. В основному використовуються прийом опису або

характеристики об'єкта, цитування справжніх документів або їхніх копій. Ключова функція музею збори музейних предметів, створювана на науковій основі, піддають обліку, зберіганню, консервації, дослідженню на базі наукових методів музеєзнавства й профільних наук і використовуване в наукових й освітніх цілях. Поширення музеями інформації розглядається як особливий вид комунікацій. Найбільш специфічна форма – демонстраційно-предметна комунікація у вигляді експозицій і виставок. Екскурсії в музеї можна проводити в будь-який час: для студентів і школярів – після роботи або навчання, або в один з вихідних днів тижня; для працівників підприємств, що мають один-два вільних дня, – у ці дні. Для туристів, що відпочивають на базах відпочинку, у готелях, пансіонатах, екскурсійні поїздки можуть проводитися через день, а при наявності декількох музеїв – по одній екскурсії в кожен музей щодня. При цьому тут можна більш продуктивно ознайомитися з експозицією кожного музею.

В умовах сучасного освітнього процесу музеї закладів освіти відходять від традиційних видів діяльності, таких як класична екскурсія чи лекція-розповідь. Більшість педагогів-музейників вважає, що важливою умовою виконання музейно-освітніх програм є впровадження в музейне середовище інтерактивних розвивальних технологій. Інтерактивність – це взаємодія, процес комунікації, який передбачає двосторонній діалог між екскурсоводом та відвідувачами музею, метою якого є перетворення узагальненої інформації в особистісні знання. Музейна інтерактивність зосереджується в галузі науково-освітньої діяльності музею та пов'язана насамперед із музейною педагогікою й використанням інтерактивно-педагогічного потенціалу музейної екскурсії, уроку, експонату. Під час використання таких образно-емоційних прийомів, як занурення в історичне чи природниче середовище, театралізація, драматургія, рольові ігри, відвідувач музею отримує надзвичайні емоції, бо має можливість бути не як пасивний споживач інформації, а як рівноправний співрозмовник, активний учасник діалогу²⁴.

Надзвичайно популярні в музеях закладів освіти квест-екскурсії. Така екскурсія містить у собі обов'язкові елементи квесту – учасники вирішують задачі на логіку, розгадують загадки і складають пазли, грають в ігри, які були популярними в минулому, виконують пошук необхідної інформації і використовують її для виконання завдань, вчать працювати з інформаційними ресурсами та інше. Квест-екскурсії сприяють згуртуванню колективу та формують навички командної роботи, бо виконання різних завдань квесту потребує спільної комунікативної діяльності.

Оскільки Україна як європейська держава прагне відповідати найкращим світовим стандартам у питаннях культури, науки та освіти, то вітчизняним музеям слід використовувати за взірць найкращі приклади світових експозиційних об'єктів. Окрім екскурсій, потрібно широко використовувати музейні фонди на лекціях, практичних і семінарських заняттях, залучати здобувачів вищої освіти до написання рефератів, курсових та магістерських робіт на краєзнавчі теми. Також варто ширше розвивати такі форми краєзнавчої роботи, як тематичні вечори, зустрічі з краєзнавцями, науково-творчі та краєзнавчі конференції, здобувачів вищої освіти оволодівати науковою методикою краєзнавчого пошуку, бо в краєзнавстві – невичерпне джерело духовності та культури нашого народу.

У музейно-освітньому напрямі значну роботу проводить Український державний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Міністерства освіти та науки України, який має свої обласні підрозділи. Центр опікується музеями при навчальних закладах, ініціює та здійснює освітні проекти із залученням музейного сегменту, популяризує музейні колекції, видає інформаційно-довідкову літературу, путівники та каталоги шкільних музеїв України.

Останнім часом відзначають зацікавленість музеями з боку громадських організацій та благодійних фондів. Низка музейних проєктів здійснена за підтримки програми “Розвиток музейної справи” Міжнародного благодійного фонду “Україна 3000”, за сприяння Міжнародного проєкту з розвитку музеїв та музейних мереж “Матра / Музеї України” організовано тренінгові програми та навчальні семінари “Освітні програми в музеї”²⁵.

Навесні 2012 р. при Міністерстві культури України було створено спеціальний консультативно-дорадчий орган – Музейну раду, яка мала перетворитися на дієвий інструмент включення професійної музейної спільноти до формування та реалізації національної музейної політики. В цей час проводилися показові консультації з членами ради (як це було у випадку з призначенням нового директора Львівської галереї мистецтв після трагічної загибелі Бориса Возницького). У більшості ж випадків вона використовувалася Мінкульту лише як ширма, що мала продемонструвати удавану “відкритість” і “прозорість” влади, її готовність прислухатися до думки професійної спільноти. Насправді ж Музейній раді бракувало реальних механізмів впливу на керівництво Міністерства культури, а рішення ради мали лише дорадчу функцію та не зобов’язували владу їх виконувати.

Одним із важливих документів, розглянутих і затверджених Музейною радою під час засідання 25 квітня 2013 р., став проєкт Концепції державної цільової національно-культурної програми розвитку музейної галузі до 2018 р. Текст документа був розроблений Українським центром культурних досліджень у співпраці з музейними фахівцями під час регіональних “круглих столів” та семінарів, ініційованих і проведених Національним інститутом стратегічних досліджень при Президентові України протягом грудня 2011 – травня 2012 рр. У вересні–жовтні 2012 р. згідно з процедурою, визначеною чинним законодавством, Концепція програми пройшла громадське обговорення²⁶. На жаль, прийнята за основу ще в 2013 р., Концепція так і залишилася на папері.

В Україні актуальним є питання децентралізації музейного управління та відокремлення музеїв від держави. На думку фахівців, музеї мають бути повністю відокремленими від державної ідеології та отримати професійну незалежність. Для цього призначення директорів музеїв має відбуватися шляхом проведення відкритих конкурсів, а політикою музеїв мають опікуватися незалежні музейні ради, до складу яких мають входити публічні особи, представники бізнесу та ЗМІ, а не чиновники з місцевих управлінь культури.

Українські музеї мають визначати свою експозиційну та виставкову діяльність без втручання місцевих адміністрацій, вивчати й інтерпретувати малодосліджені історичні теми. Свого часу, у декількох країнах Східної Європи на законодавчому рівні був закріплений статус музеїв як незалежних від держави інституцій. Зокрема у 1996 р. в естонії був ухвалений Закон про музейну діяльність, який підкреслив ідеологічну незалежність музейних інституцій від держави, попри те, що колекції музеїв належать державі²⁷. Модель музейного управління в Україні має передбачити обмеження впливу державних інституцій (уряду, місцевих адміністрацій тощо) на діяльність музеїв. Стратегія має перетворити музеї на громадські організації, що були б відкритими до співпраці з усіма членами суспільства. Музеї мають акцентувати свої зусилля на забезпеченні культурного розмаїття відповідно до Конвенції ЮНЕСКО 2005 р.

Діяльність університетських музеїв ніяк не регламентується ані законодавчою базою, ані Міністерством культури, ані Міністерством освіти й науки України і фактично повністю залежить від політики керівництва університету. В Законі України “Про вищу освіту” поняття “музей” і посада музейного співробітника

навіть не фігурують. А в 2014 р. навіть було відмінено “Положення про музей при навчальному закладі, який перебуває у сфері управління Міністерства освіти і науки України”, яке регламентувало діяльність університетських музеїв. Часто університетські музеї залишаються незареєстрованими і їх зібрання ніяким чином не обліковуються. Із переліченого вище витікає відсутність фінансування, штату співробітників, програм культурно-просвітницької діяльності²⁸.

Сучасні виклики та тенденції передбачають формування в музейного персоналу інституціональної відповідальності, вміння вирішувати інтегративні та комунікативні завдання, постійної готовності до змін, інноваційної активності, пошуку нетрадиційних схем під час вирішення завдань збереження, презентації та інтерпретації музейних колекцій. Спеціалісти музейної сфери констатують в Україні низький рівень підготовки та підвищення фахової кваліфікації кадрів для музейної сфери. Відзначимо, що більшість університетських музеїв України мають невеликий штат: від 3 до 8-10 осіб, за винятком Музею природи Харківського університету, в якому понад 60 співробітників. Що ж стосується невеликих університетських музеїв, то часто всю роботу в них проводять 1-2 людини. У багатьох музеях відсутні фахівці із сучасних технологій, музеї не готові працювати в конкурентних умовах і втілювати нові методи роботи. Упродовж останніх років розвитком музейного професіоналізму опікувалися переважно благодійні фонди – “Україна 3000”, Міжнародний фонд “Відродження”, фонд Ріната Ахметова “Розвиток України”. Коли у 2011 р. було організовано міжнародну конференцію “Громадська реформа музейного менеджменту та маркетингу”, директори найбільших українських музеїв згадували, що останній раз Міністерство культури збирало їх на курси підвищення кваліфікації ще до здобуття Україною незалежності²⁹.

Також в Україні гостро стоїть питання про створення Всеукраїнської асоціації музеїв закладів вищої освіти, яка б сприяла легітимізації та укріпленню університетського музейного співтовариства. Зокрема, у резолюціях всеукраїнських конференцій із проблем музеїв при закладах вищої освіти (2008, 2009 рр.), де це питання було порушено вперше, окреслювалось коло питань, яке має координувати національний центр: обмін позитивним досвідом в організації діяльності університетських музеїв, створення довідкових матеріалів, проведення семінарів та курсів підвищення кваліфікації для співробітників музеїв. Інші актуальні проблеми музейної справи при закладах вищої освіти на кшталт розроблення та забезпечення практичного виконання нормативних документів, що регулюють музейну діяльність закладів вищої освіти; захист прав співробітників музеїв; організація роботи з обліку музейних цінностей, що зберігаються в музеях закладів вищої освіти України, неможливо вирішити без організаційних та координувальних зусиль з боку відповідної організації.

Підвищення професійного рівня музейних працівників неможливе без існування фахового музейного видання. Це вимагає від уряду передбачення державного фінансування професійних музейних видань. Сьогодні в Україні виходить лише два професійних періодичних видання для музейних фахівців – “Музейний простір” та “Музеї України”. Журнал “Музейний простір” фінансується переважно за рахунок грантів від благодійних фондів. Однак питаннями фінансування музейного журналу мають опікуватися не благодійні фонди, а держава. Так, наприклад, в Угорщині виходять три музейні журнали, які повністю фінансуються державою – Угорські Музеї, Музейна справа, Музейне Кафе. Кожен з них орієнтований на різні кола читачів – від фахівців музейної справи до пересічних відвідувачів, які цікавляться музеями.

Таким чином, суспільно-політичні зміни, які відбулися після проголошення Україною незалежності, значною мірою вплинули на розвиток музейної справи в закладах вищої освіти. Найбільше трансформації торкнулися музеїв історії, оскільки вони перестали бути інструментом ідеологічно-патріотичного виховання і отримали свободу вибору у наповненні експозиції. Характерними рисами цього періоду є поява меморіальних музеїв, присвячених постатям, про які в радянський період не могла йти мова через існуючі штампи та зростання кількості історичних, мистецтвознавчих та галузевих “храмів муз”. Натомість відбулося скорочення кількості та персоналу природничих музеїв і цей процес триває досі. Сучасні університетські музеї, музейні комплекси, на основі інноваційних підходів, реалізуючи музейно-педагогічні можливості, роблять значний внесок у професійну підготовку студентської молоді, формування її ціннісних установок, а також безпосередньо впливають на весь навчально-виховний процес вишу і проводять пропаганду його кращих традицій. враховуючи те, що університетські музеї є невід’ємною складовою навчального і професійного процесу в світовому масштабі й інтерес до них постійно зростає, маємо надію, що в ХХІ ст. в нашій країні вони здобудуть загальне визнання, адміністративну увагу та належне державне фінансування.

Вже протягом кількох десятиліть ми фіксуємо достатньо непросту ситуацію, в якій опинилися українські університетські музеї. Відсутність чіткого розуміння місця університетського музею, його непевне становище в академічному та музейному співтоваристві, зокрема в законодавчому полі, може призвести не лише до втрати ідентичності, але й самих музеїв та їхніх колекцій. Світовий досвід показує, що розв’язання цих проблем пов’язано з кооперацією музеїв, яка дозволяє подолати кризові явища. В Україні ми бачимо перші кроки такої самоорганізації на університетському та регіональному рівнях, а також спроби створити загальнонаціональний центр через формальні (Асоціація) та неформальні (конференції) структури, однак поки що ці спроби епізодичні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ *Артс Г.* Що таке музей?. *Музей: менеджмент і освітня діяльність.* 2008. № 1. С. 16.
- ² *Гайда Л. А.* Музей у навчальному закладі. Київ: Шкільний світ, 2009. С. 35.
- ³ Там само. С. 36.
- ⁴ Про музеї та музейну справу. Закон України від 29 черв. 1995 р. № 249 / 95-ВР. *Культурна спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища : зб. офіц. док.* 2002. С. 49-50.
- ⁵ *Самойленко Л. Г.* Місія університетського музею і його місце в структурі вищого навчального закладу та у музейній мережі міста (сторінки історії і сучасний стан). *Університетські музеї: європейський досвід та українська практика: зб. пр. міжнар. наук.-практ. конф.* (6-7 жовт. 2011 р., м. Київ). Ніжин : Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2012. С. 342.
- ⁶ Проблеми і перспективи розвитку музеїв вищих навчальних закладів України. *Матеріали 2-го круглого столу* (23-24 листопада 2007 р., м. Київ). Київ, 2007. 91 с.
- ⁷ *Муравська С. В.* Музеї та колекції вищих навчальних закладів на українських землях (кінець ХVІІ – початок ХХ ст.). *Праці Центру пам’яткознавства.* 2014. Вип. 25. С. 129.

- ⁸ Хижняк З., Маньківський В. Історія Києво-Могилянської академії. Київ: КМ Академія, 2003. С. 121.
- ⁹ Самойленко Л. Г. Освіта в музеї та музейна освіта в історії Київського університету. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Історія. 2016. Вип. 4. С. 53.
- ¹⁰ Фалінський М. В. Музей при навчальному закладі як складова навчання і виховання студентської молоді. *Український музей при навчальному закладі: історія і сучасність. Матеріали обласної науково-методичної конференції*. 2008. Кіровоград: Видавництво КОППО імені Василя Сухомлинського. С. 143-144.
- ¹¹ Там само. С. 132.
- ¹² Снагощенко, В. В. Університетський музей: традиційний та інноваційний підходи в освітній діяльності. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (2). С. 703.
- ¹³ Швидько Г. Природничі дослідження і захоплення вченого-мінералога Л. Л. Іванова. *Історія і культура Придніпров'я: Невідомі та маловідомі сторінки*. 2012. Вип. 9. С. 60.
- ¹⁴ Там само. С. 61.
- ¹⁵ Муравська С. Музейні заклади системи вищої освіти у незалежній Україні. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Історичні науки*. 2018. Вип. 27. С. 158.
- ¹⁶ Там само. С. 159.
- ¹⁷ Іващенко В. Особливості кооперації університетських музеїв в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія "Історія"*. 2021. Вип. 59. С. 17.
- ¹⁸ Стельмах І. Ф. Громадські музеї в історичній ретроспективі. *Праці Центру пам'яткознавства НАН України і УТОPIK*. 2020. Вип. 16. С. 107.
- ¹⁹ Прищепя О. П. Основи музеєзнавства : навч.-метод. посібн. Рівне : РГГУ, 2006. С. 87-88.
- ²⁰ Фалінський М. В. Музей при навчальному закладі як складова навчання і виховання студентської молоді. *Український музей при навчальному закладі: історія і сучасність. Матеріали обласної науково-методичної конференції*. Кіровоград: Видавництво КОППО імені Василя Сухомлинського, 2008. С. 146.
- ²¹ Там само. С. 159.
- ²² Рутинський М. Музеєзнавство. Київ: Знання, 2008. С. 67.
- ²³ Вайдахер Ф. Загальна музеологія. Львів: Літопис, 2005. С. 78.
- ²⁴ Там само. С. 79.
- ²⁵ Там само. С. 80-81.
- ²⁶ "Відбулося засідання Громадської ради при Міністерстві культури України" [електронний ресурс] // Музейний простір. 2013. 25 квітня. URL:: <http://prostir.museum/ua/post/30127>.
- ²⁷ Іващенко В. Особливості кооперації університетських музеїв в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія "Історія"*. 2021. Вип. 59. С. 11.
- ²⁸ Там само. С. 12.
- ²⁹ Астахова В. И. Символика и традиции в жизни НУА. *Символика и традиции в деятельности вузовских музеев: очерки о деятельности музеев истории высших учебных заведений г. Харькова*. Харьков, 2008. С. 6.

REFERENCES:

- ¹ *Aarts G.* Shho take muzej?. *Muzej: menedzhment i osvithna diyal'nist*. 2008. № 1. S. 16.
- ² *Gajda L. A.* Muzej u navchal'nomu zakladi. Ky'yiv: Shkil'ny'j svit, 2009. S. 35.
- ³ Tam samo. S. 36.
- ⁴ Pro muzeji ta muzejnu spravu. Zakon Ukrayiny` vid 29 cherv. 1995 r. # 249 / 95-VR. Kul'turna spadshhy`na Ukrayiny`. *Pravovi zasady` zberezheniya, vidtvorennya ta oxorony` kul'turno-istory`chnogo seredovy`shha : zb. ofic. dok.* 2002. S. 49-50.
- ⁵ *Samojlenko L. G.* Misiya universy`tets`kogo muzeju i jogo misce v strukturi vy`shhogo navchal'nogo zakladu ta u muzejnij merezhi mista (storinky` istoriyi i suchasnij stan). *Universy`tets`ki muzeji: yevropejs`ky`j dosvid ta ukrayins`ka prakty`ka*: zb. pr. mizhnar. nauk.-prakt. konf. (6-7 zhovt. 2011 r., m. Ky'yiv). Nizhy`n : Vy`d-vo NDU imeni My`koly` Gogolya, 2012. S. 342.
- ⁶ Problemy` i perspekty`vy` rozvy`tku muzeji vy`shhy`x navchal'ny`x zakladiv Ukrayiny`. *Materialy` 2-go kruglogo stolu (23-24 ly`stopada 2007 r., m. Ky'yiv)*. Ky'yiv, 2007. 91 s.
- ⁷ *Muravs`ka S. V.* Muzeji ta kolekciyi vy`shhy`x navchal'ny`x zakladiv na ukrayins`ky`x zemlyax (kinecz` XVII – pochatok XX st.). *Praci Centru pam'yatkoznavstva*. 2014. Vy`p. 25. S. 129.
- ⁸ *Xy`zhnyak Z., Man`kivs`ky`j V.* Istoriya Ky`yevu-Mogy`lyans`koyi akademiyi. Ky'yiv: KM Akademiya, 2003. S. 121.
- ⁹ *Samojlenko L. G.* Osvita v muzeji ta muzejna osvita v istoriyi Ky`yivs`kogo universy`tetu. *Visny`k Ky`yivs`kogo nacional'nogo universy`tetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriya*. 2016. Vy`p. 4. S. 53.
- ¹⁰ *Falins`ky`j M. V.* Muzej pry` navchal'nomu zakladi yak skladova navchannya i vy`xovannya students`koyi molodi. *Ukrayins`ky`j muzej pry` navchal'nomu zakladi: istoriya i suchasnist`*. *Materialy` oblasnoyi naukovo-metody`chnoyi konferenciyi*. 2008. Kirovograd: Vy`davny`cztvo KOIPPO imeni Vasy`lya Suxomly`ns`kogo. S.143-144.
- ¹¹ Tam samo. S. 132.
- ¹² *Snagoshhenko, V. V.* Universy`tets`ky`j muzej: trady`cijny`j ta innovacijny`j pidxody` v osvithnij diyal'nosti. *Molody`j vcheny`j*. 2018. № 11 (2). S. 703.
- ¹³ *Shvy`d`ko G.* Pry`rodny`chi doslidzhennya i zaxoplennya vchenogo-mineraloga L. L. Ivanova. *Istoriya i kul'tura Pry`dniprov`ya: Nevidomi ta malovidomi storinky`*. 2012. Vy`p. 9. S. 60.
- ¹⁴ Tam samo. S. 61.
- ¹⁵ *Muravs`ka S.* Muzejni zaklady` sy`stemy` vy`shhoyi osvity` u nezalezhnij Ukraini. *Naukovi zapy`sky` Nacional'nogo universy`tetu "Ostroz`ka akademiya"*. *Seriya : Istory`chni nauky`*. 2018. Vy`p. 27. S. 158.
- ¹⁶ Tam samo. S. 159.
- ¹⁷ *Ivashhenko V.* Osobly`vosti kooperaciyi universy`tets`ky`x muzeji v Ukraini. *Visny`k Xarkivs`kogo nacional'nogo universy`tetu imeni V. N. Karazina. Seriya "Istoriya"*. 2021. Vy`p. 59. S.17.
- ¹⁸ *Stel`max I. F.* Gromads`ki muzeji v istory`chnij retrospekty`vi. *Praci Centru pam'yatkoznavstva NAN Ukrayiny` i UTOPIK*. 2020. Vy`p. 16. S. 107.
- ¹⁹ *Pry`shhepa O. P.* Osnovy` muzeyeznavstva : navch.-metod. posibn. Rivne : RGGU, 2006. S. 87-88.
- ²⁰ *Falins`ky`j M. V.* Muzej pry` navchal'nomu zakladi yak skladova navchannya i vy`xovannya students`koyi molodi. *Ukrayins`ky`j muzej pry` navchal'nomu zakladi:*

istoriya i suchasnist`. *Materialy` oblasnoyi naukovo-metody`chnoyi konferenciyi*. 2008. Kirovograd: Vy`davny`cztvo KOIPPO imeni Vasy`lya Suxomly`ns`kogo. S.146.

²¹ Tam samo. S. 159.

²² *Ruty`ns`ky`j M.* Muzejeznavstvo. Ky`yiv: Znannya, 2008. S. 67.

²³ *Vajdaxer F.* Zagal`na muzeologiya. L`viv: Litopy`s, 2005. S.78.

²⁴ Tam samo. S. 79.

²⁵ Tam samo. S. 80-81.

²⁶ “Vidbulosya zasidannya Gromads`koyi rady` pry` Ministerstvi kul`tury` Ukrayiny” [elektronny`j resurs] // Muzejny`j prostir. 2013. 25 kvitnya. URL:: <http://prostir.museum.ua/post/30127>.

²⁷ *Ivashhenko V.* Osobly`vosti kooperaciji universy`tets`ky`x muzeyiv v Ukrayini. *Visny`k Xarkivs`kogo nacional`nogo universy`tetu imeni V. N. Karazina*. Seriya “Istoriya”. 2021. Vy`p. 59. S. 11.

²⁸ Tam samo. S. 12.

²⁹ *Astaxova V. Y.* Sy`mvoly`ka y` trady`cy`y` v zhy`zny` NUA. *Sy`mvoly`ka y` trady`cy`y` v deyatel`nosty` vuzovsky`x muzeev: ocherky` o deyatel`nosty` muzeev y`story`y` vysshy`x uchebny`x zavedeny`j g. Xar`kova*. Xar`kov, 2008. S. 6.